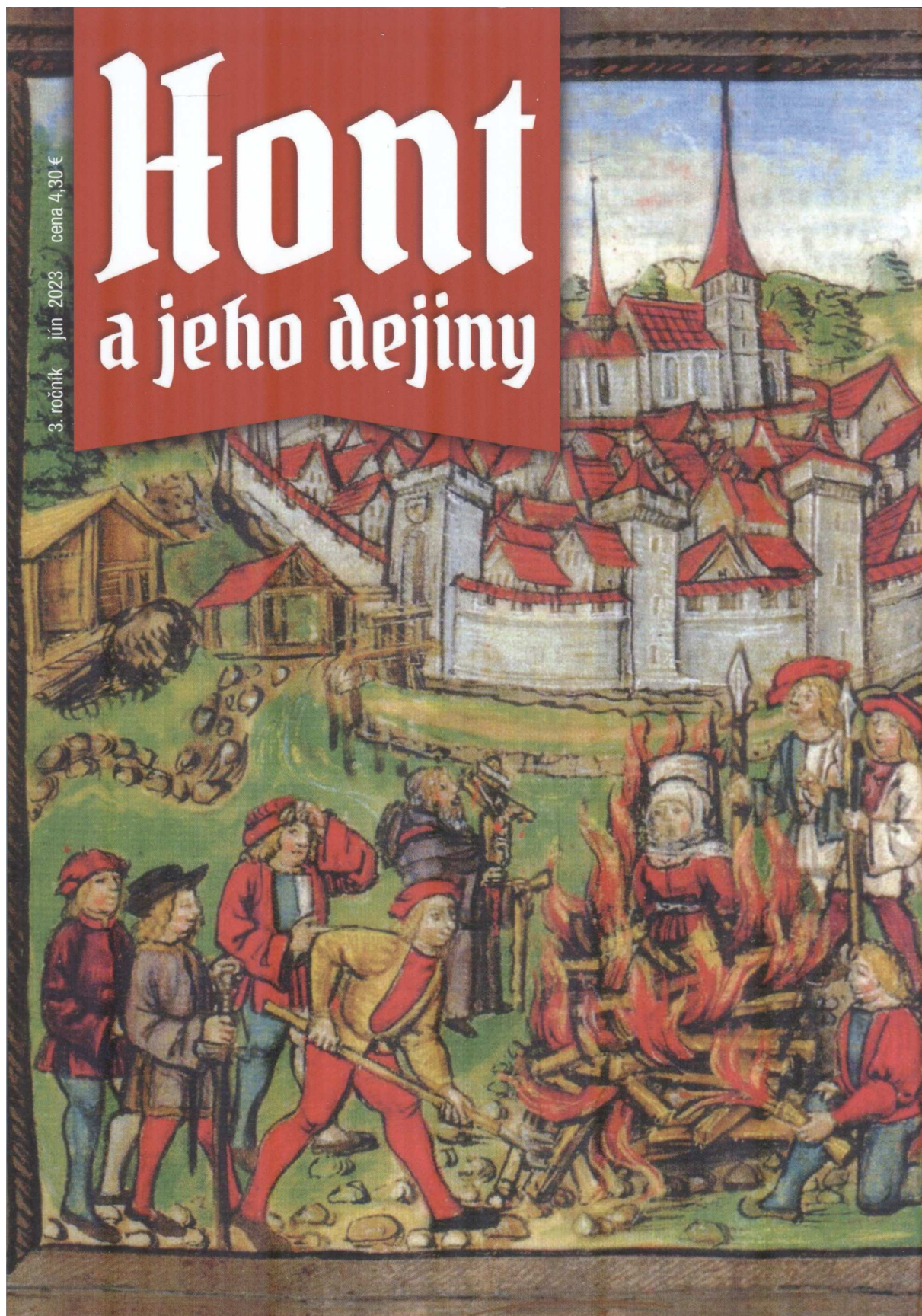

3. ročník jún 2023 cena 4,30 €

Hont

a jeho dejiny

Hont a jeho dejiny

Vedecko-populárny časopis o dejinách a kultúre Hontu

Vydáva	Hont a jeho dejiny, o.z.
Adresa redakcie	Lesenice 238, 991 09 Lesenice tel: +421 908 694 917 IČO: 53 618 556
Šéfredaktorka	Eva Lucia Rehaneková
Zodpovedný redaktor	Mgr. Erik Koncz
Jazyková redaktorka	Eva Lucia Rehaneková Romana Beňušová
Odborný redaktor	Mgr. Erik Koncz
Grafická úprava	Mišo Šesták
Asistentky redakcie	Mgr. Lucia Bandziová Mgr. Petra Palíková Kohútová
Recenzenti odbornej sekcie	Mgr. Tomáš Janura, PhD. PhDr. Jozef Labuda, CSc.
Tlač	Alfa print, s.r.o.
Registrácia	ISSN 2729-8833

Cena 1. čísla: 4,30€
(táto cena sa môže u jednotlivých predajcov líšiť)

Predplatné vybavuje: Hont a jeho dejiny, o.z., Lesenice 238, 991 09 Lesenice.
Objednávky a reklamácie: Mgr. Erik Koncz, tel. +421 908 694 917, email: hontdejiny@gmail.com redakcia@hontdejiny.sk
Cena predplatného: na rok 2023 - 15€

Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú. Copyright - Hont a jeho dejiny. Všetky práva vyhradené. Na všetky príspevky sa vzťahuje autorské právo. Za obsah textov a obrázkov zodpovedajú autori. Redakcia sa nemusí stotožňovať s ich názormi. Vydavateľ si vyhradzuje právo na skrátenie a formálnu úpravu textu, ako aj na ich jazykovú úpravu. Vydavateľ si tiež vyhradzuje právo na umiestnenie inzercií a reklamných článkov, pokiaľ nebolo dohodnuté ich umiestnenie so zadávateľom. Za obsah a pravdivosť inzerátov a reklamných bannerov zodpovedajú zadávatelia kampaní. Rukopis zadaný do tlače 31. 5. 2023

Predná obálka: Poprava čarodejnice v meste Willisau vo Švajčiarsku v roku 1447. Výjav z Lucernskej kroniky.
Zdroj: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c0/Willisau_1447.JPG

Milí čitatelia a priatelia,

držíte v rukách v poradí už siedme číslo časopisu Hont a jeho dejiny, ktoré vzniklo vďaka vašej podpore nášho projektu na portály startlab.sk. Už tretíkrát sme pomocou crowdfundingovej kampane dokázali vyzbierať finančné prostriedky na vydanie celého ročníka jediného vedecko-populárneho časopisu o dejinách a kultúre Hontu. Za pomoc ďakujeme aj všetkým, ktorí nám pomohli s kampaňou. Menovite: OZ Priatel'ia histórie Novohradu; OZ Rondel; Olej Hont; Včelia farma Katka; VeDľa; Mesto Krupina; Obec Lesenice; Katedra histórie UMB; Historický ústav a Archeologický ústav SAV v.v.i.

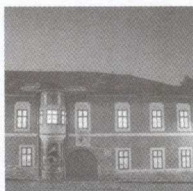
V objavovaní dejín Hontu po storočiach pokračujeme aj v aktuálnom čísle časopisu. Sedemnásť storočie v Uhorsku sa nieslo v znamení protiosmanských bojov a náboženských konfliktov, ku ktorým sa pridali stavovské povstania. Táto turbulentná doba sa významne odrazila aj na pomeroch v Honte. Jej udalosti podmienili zrod významných osobností, veľké bitky, náboženstvom podmienené prenasledovania a fanatické upaľovanie čarodejníč. Mohli by sme konštatovať, že udalosti 17. storočia významne zmenili tvár a smerovanie Hontianskej stolice.

Kultúrna sekcia sa tentokrát zamerala na drevo, ako materiál tradičnej ľudovej výroby. K tejto téme sme už uverejnili krátky rozhovor s rezbárom Jožkom Fojtíkom, ktorý nájdete na stránke časopisu www.hontdejiny.sk/rezbarfojtik. Téma rezbárstva je zastúpená aj v Historickej pamäti, v ktorej sme sa tiež snažili priblížiť konkrétny čarodejnicky proces.

Ďakujeme všetkým, ktorí nás podporujú, pomáhajú nám a veria našej myšlienke.

Eva Lucia Rehaneková a Erik Koncz
Zakladatelia časopisu

Obsah

Aktuality z historicko-kultúrneho diania v Honte

- 3 Hrušovský keľavník - Po chodníku zbojníka Šiša Pištu
- 4 Sepulkrálna architektúra a umenie v Krupine
- 5 Festival Stredovek 2. ročník
- 6 Kam do múzea v Honte
- 7 Podujatia v múzeu Andreja Sládkoviča v roku 2023

Odborná sekcia

- 8 Čarodejnícke procesy v Krupine do roku 1700
- 13 Michal Bory - úspešný úradník alebo démonický karierista?
- 19 Osmansko-habsburská vojna v rokoch 1663 – 1664
- 23 Meštiansky dom v Krupine
- 28 Prenasledovanie evanjelikov v Honte v zrkadle osudov kňazských osobností

Historická pamäť

- 33 Ako Demandickovci advokátom kabáty kupovali
- 39 Proces s Katrušou Kohútkou
- 42 „Banskoštiavnický betlehem“ – mesto s dušou
- 47 Za tajomstvami čabradského podhradja

Kultúra

- 51 Ľudová výroba: Drevo
- 57 Zrubové ľudové stavby v Honte
- 62 O dvojrezidenčnosti hrušovských lazníkov

Tajomstvá v názvoch ukryté

- 65 Senohrad
- 68 Dudince

Jaromír Krško

Senohrad

Obec Senohrad sa nachádza v údolí riečky Litava v Krupinskej planine, 16 kilometrov východne od okresného mesta Krupina. Senohrad leží na dôležitej križovatke ciest, ktoré spájajú juhozápadnú časť Hontu a napojenie na severovýchodnú hlavnú trasu zo Zvolena do Novohradu. Senohrad pôvodne patrila hontianskemu hradu, od roku 1135 sa stal majetkom bzovického opátstva, po roku 1526 patrila Balašovcom, Fánčiovcom a neskôr semináru v Ostrihome.

Prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1135, v ktorej je názov zapísaný v podobe *Zenerag*. Ide o darovaciu listinu kráľa Bela II. bzovickému kláštoru, v ktorej sú zapísané rozsiahle majetky, medzi nimi aj obec Senohrad. Neskorší písomný záznam pochádza z roku 1338 v podobe *Scenarag*. Ďalšie záznamy z rokov 1342 *Zymerad*, 1394 *Zenahrad*, 1424 *Zenehrag*, 1446 *Zynograd*, 1467 *Zenohrad*, 1470 *Zynohracz*, 1471 *Sinograd*, 1477 *Zenohrad*, 1478 *Ze Sernohrad*, 1488 *Zenorad*, 1510 *Zenorad*, *Schenorad*, 1512 *Zynohrad*, 1519, *Zenohrad*, 1525 *Sywrad*, 1526 *Zenorad*. Novšie zápisy od 18. storočia až po súčasnosť dochovalávajú nasledujúce podoby názvu Senohrad: 1773, 1808 *Szenograd*, *Senohrad*, 1786 *Sennograd*, *Sennohrad*, 1863–1888 *Szenográd*, 1892–1913 *Szénavár*, 1920 *Senohrady*, 1927– *Senohrad*.

Účklad názvu Senohrad:

Existuje viacero výkladov tohto zaujímavého názvu. Pre laika je forma názvu ľahko čitateľná, pretože jeho

rozdeľením vidíme v názve dve apelatívne východiská – *seno* a *hrad*. Logické vysvetlenie spojenia týchto slov je však ťažšie. Preto sa ľudová etymológia sústredila na vysvetlenie tohto spojenia. Jedna etymológia hovorí, že pôvodná osada bola hradisko obložené senom, ktoré sa pri obrane zapálilo. Tomu by zodpovedala aj zmienka o pôvodnej osade *Zenegar*, ktorej obyvatelia sa vrátili po tatárskom pustošení do oblasti dnešného Senohradu. Druhá etymológia vysvetľuje spojenie slov *seno* a *hrad* príbehom, že v časoch protitureckých bojov vytvorili obyvatelia zo sena ilúziu hradu a po príchode Turkov *seno* zapálili. Z takého boja (a možno aj víťazstva) by sa určite dochovali historické zápisy. Motív by sa dochoval prinajmenšom v povestiach, ústnej ľudovej slovesnosti a pod.

Slovenský jazykovedec R. Krajčovič vidí motiváciu názvu Senohrad v technike spracovania sena: „názov zložený z apelatív *seno* a slovesa *graditi*, dnes *hradiť*, *zahrádzať*, čiže motiváciou vzniku názvu bola pevným plotom chránená trávnatá plocha na sušenie

Senohrad na druhom vojenskom mapovaní 1819 - 1869.
Zdroj: www.maps.arcnum.com

Obec Senohrad na pohľadnici.
Zdroj: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1644175395793568&set=pb.100069652360774-2207520000>.

skosenej trávy, prípadne určenej na sklad sena.“ Tento názor spochybňuje úvaha, či takýto spôsob sušenia alebo uskladnenia sena by poznali len v tejto oblasti a ak nie, prečo by aj iné slovenské obce nemali podobnú motiváciu?

Iný názor ako R. Krajčovič má ďalší jazykovedec – M. Majtán, ktorý dáva názov Senohrad do súvislosti so slovanským osobným menom *Sěmirad*. Vo svojej štúdii *Toponymum Senohrad pochádza z osobného mena Sěmirad?* (1995) uvádza viacero presvedčivých argumentov, ktoré podporujú túto teóriu. Východiskom a impulzom pre túto etymológiu sa stali tvary G. sg. a L. sg., ktoré majú v miestnom nárečí podobu zo *Senohradzi* a v *Senohradzi*. Pre jazykovedu je dôležitá

hláska *dz* v tomto názve. Tá sa vyskytuje v slovenských nárečiach po tzv. asibilácii (zmene *ď, ť* na *dz, c* – takto vznikli nárečové podoby *dzeci, ceplo, dzedzina, ocec, cetka...*). Táto jazyková zmena patrí medzi mladšie zmeny spoluhlások a datuje sa do 13. storočia. Asibilácia sa však vyskytuje len v nárečiach v oblasti Považia, časti západného Slovenska a vo východoslovenských nárečiach, teda nie na strednom Slovensku.

Ale aj v stredoslovenských nárečiach existuje hláska *dz*. Tá je však pokračovaním praslovanskej hláskovej skupiny *dj* – napr. praslovanské slovo **medja* sa v slovenčine zmenilo na *medza*. Ďalším dôležitým faktom pri osadných názvoch (ojkonymách) je privlastňovacia (posesívna) prípona *-jb*, ktorá sa uplatnila napr. v osadných názvoch *Predmier* – v staršej fáze názvu predpokladáme podobu *Prědmirjb* *dvorcjb*, čo znamenalo osada (dvorec) patriaca Predmirovi, privlastňovacia prípona sa uplatnila aj v názve *Bytča* – *Bytkova ves* – *Bytčkja vbsb*. Pokiaľ osobné meno končilo na *-d*, privlastňovacia prípona vytvorila spojenie *-dj*, ktoré sa zmenilo na *-dz*.

Tak to bolo aj v prípade osobného mena *Sěmirad*, pridaním privlastňovacej prípony *-jb* vznikla podoba *Sěmiradjb*, ktorá sa zmenila na *Semiradz*. Najstaršie zápisy obce s koncovým *-ag, -acz* vlastne dochováajú výslovnosť *-adz* (výslovnostne *-ac*) – 1135 *Zenerag*, 1338 *Scenerag*, 1424 *Zenehrag*.

Ďalším argumentom na pôvod z osobného mena *Sěmirad* je, že najbližší hrad na okolí bol Čabradský hrad (pôvodne Litava), ktorý je písomne doložený od 13. storočia. Hláska *h* sa v historických podobách názvu *Senohrad* začína objavovať až koncom 14. storočia, ale objavujú sa aj podoby bez *h*, teda v pôvodnej podobe osobného mena *Semirad*. V bzovíckej listine z r. 1135 sa vyskytuje okrem mena *Sěmirad* (*Zene-*

Obytná zástavba domov v Senohrade okolo roku 1951.

Zdroj: https://www.fonditk.sk/sk/detail-sluk_us_cat.2-0009494-Obytné-domy-v-Senohrade-00101/

rag) množstvo ďalších slovanských mien – *Jaromír* (*Iremyr*), *Soběslav* (*Zobozlo*), *Dedomest* (*Dedemest*), *Bogdan*, *Branko*, *Budeš*, *Děd*... Časť hrad v názve obce *Senohrad* teda vznikla ľudovou etymológiou, pretože došlo k zániku pôvodnej motivácie osobným menom *Sěmirad*.

Veďeli ste, že...?

... v Senohrade pôsobil ako kaplán Andrej Kmeť – významný slovenský archeológ, geológ, mineralóg, paleontológ, historik, botanik a etnograf?

... v Senohrade krátky čas pôsobil ako učiteľ aj Jozef Cíger Hronský – slovenský spisovateľ, redaktor, nakladateľ, publicista, tajomník a správca Matice slovenskej?

... slovanské osobné meno *Sěmirad* vzniklo z praslovanského slova *sěmь* – osoba, prípadne *sěmьja* – otroci a dobytok ako majetok a druhého komponentu *-rad*?

... meno *Sěmirad* bolo tzv. želacie meno, ktorým mu želali, aby mal rád svoju rodinu, prípadne rodinný majetok?

... podobné mená nájdeme aj v češtine (*Sěmibor*, *Sěmidrah* *Sěmirad*, *Sěmislav*) a v poľštine (*Siemidrog*, *Siemimil*, *Siemimysl*)?

Autor pôsobí na Katedre slovenského jazyka a komunikácie, Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela.

Literatúra:

- BAKÁCS, I. 1971. *Hont vármegye Mohács előtt*. Budapest : Magyar Országos Levéltár, Akadémia Kiadó, 1971.
- CDSL. I. – *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*. Tomus I. (805 – 1235). Ed. R. Marsina. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1971. 472 s. + 48 s. prílohy.
- KRAJČOVIČ, R. 2005. *Živé kroniky slovenských dejín skryté v názvoch obcí a miest*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2005, 230 s.
- MAJTÁN, M. 1995. Toponymum Senohrad pochádza z osobného mena Sěmirad? In: *Slavica Slovaca*, roč. 30, 1995, č. 2, s. 143–145.
- KROPILÁK, M. a kol. 1978. *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku*. Zv. 3. Bratislava : Veda, 1978. 536 s.

web 1:

<http://slovníky.juls.savba.sk/?w=Senohrad&s=exact&c=B5a6&d=kssj4&d=psp&d=sssj&d=sssj2&d=scs&d=sss&d=peciar&d=hssjV&d=bernolak&d=obce&d=priezviska&d=un&ie=utf-8&oe=utf-8> [cit. 25. 02. 2022]

web 2:

<https://senohrad.sk/historia-obce> [cit. 25. 02. 2022]

web 3:

<https://senohrad.sk/historicke-osobnosti> [cit. 25. 02. 2022]